

Надія Сташків,
аспірантка кафедри теорії та історії
держави і права Тернопільського
національного економічного університету,
суддя Тернопільського міськрайонного
суду Тернопільської області

АВТОРИТЕТ ПРАВОСУДДЯ VS СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ (ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ)

Досліджено межі свободи слова і вираження поглядів з позицій необхідності збереження авторитету і поваги до суду, адже повага до судової влади забезпечує ефективне здійснення правосуддя, гарантує стабільність, мир і спокій у державі. Здійснено визначення та теоретичне узагальнення правових позицій Європейського суду з прав людини у визначеній сфері на матеріалах справ «Кобентер і «Штандард Ферлагс ГмбХ» проти Австрії», «Скалка проти Польщі», «Пінто Коельо проти Португалії», «Нікула проти Фінляндії», «Аміхалакіоає проти Молдови», «Касадо Кока проти Іспанії», «Шопфер проти Швейцарії», «Моріс проти Франції».

Ключові слова: свобода вираження поглядів, правосуддя, судова влада, повага до суду, авторитет суду, практика ЄСПЛ, правові позиції ЄСПЛ, межі допустимої критики суду і суддів.

Сташків Н. М.

Авторитет правосуддя VS свобода вираження мнєний (практика Європейського суду по правам человека)

Исследовано границы свободы слова и выражения своего мнения с точки зрения необходимости сохранения авторитета и уважения к суду, ведь уважение к судебной власти обеспечивает эффективное осуществление правосудия, гарантирует стабильность, мир и спокойствие в государстве. Выполнено определение и теоретическое обобщение правовых позиций Европейского суда по правам человека в установленной сфере на материалах дел «Кобентер и «Штандард Ферлагс ГмбХ» против Австрии», «Скалка против Польши», «Пинту Коэльо против Португалии», «Никула против Финляндии», «Амихалакиоае против Молдовы», «Касадо Кока против Испании», «Шопфер против Швейцарии», «Морис против Франции».

Ключевые слова: свобода выражения мнєний, правосудие, судебная власть, уважение к суду, авторитет суда, практика ЕСПЧ, правовые позиции ЕСПЧ, пределы допустимой критики суда и судей.

Stashkiv N.M.

The Authority of Justice VS Freedom of Expression of Views (the Practice of the European Court of Human Rights)

The article is devoted to the research of the borders of freedom of speech and freedom of expression in view of the need to preserve authority and respect to the court, because respect to the judiciary ensures the effective justice, guarantees stability, peace and tranquility in the state. In particular, a definition and theoretical generalization of the legal positions of the European Court of Human Rights in the established field was made on the materials of the cases «Kobenter and Standard Verlags GmbH v. Austria», «Skalka v. Poland», «Pinto Coelho v. Portugal», «Nicula v. Finland», «Amihalakioaev v. Moldova», «Casado Koka v. Spain», «Schopfer v. Switzerland», «Morice v. France».

Keywords: freedom of expression, justice, judicial power, respect to the court, courts authority, ECHR practice, legal positions of the ECHR, the limits of admissible criticism of the court and judges.

Постановка проблеми. У контексті судової реформи в Україні останнім часом надзвичайно актуалізувалося питання прозорості та відкритості судочинства в державі. Однак при задоволенні інтересів суспільства на отримання відкритої інформації про діяльність судової влади вважаємо очевидним, що в демократичному суспільстві має бути забезпечена і її незалежність від усякого тиску, впливу та дифамації. Вкрай необхідно зберегти чіткий баланс, рівновагу і паритет у цій сфері. Тож проблема межі, порогу інформаційної відкритості судової влади, й зокрема з позицій формування необхідної довіри й поваги до судів і суддів, на сьогоднішні є дуже гострою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі аспекти даної проблеми вже обговорювалися у колах наукової спільноти, зокрема в працях І. Верби, В. Городовенка, Н. Гудими, І. Мінаєвої, О. Овсяннікової, О. П'ятіної та інших, піднімалися окремі питання і в авторських публікаціях, хоча у повному обсязі ця проблема ще не була належно висвітлена у наукових дослідженнях.

Метою даної статті є дослідження меж свободи слова і вираження поглядів з точки зору необхідності збереження авторитету і поваги до суду на матеріалах окремих рішень ЄСПЛ.

Виклад основного матеріалу. Дилема, що сьогодні назріла, виглядає так: з одного боку, – суспільство вимагає більшої прозорості та відкритості судової влади, з іншого, – за участі ЗМІ судді зазнають публічного тиску. Необґрунтована і не завжди справедлива критика суддівської діяльності нівелює значення суду в державі. Як відзначалося нами раніше, відкритість судової влади не значить безперешкодного втручання в її функціонування. Сторонній свідомий вплив, не передбачений законодавством, ускладнює виконання конституційних повноважень, схиляє до зловживань, тому відкритість як принцип діяльності судової влади повинна мати чітко регламентовані законодавством межі [0, с. 24]. Для визначення такої межі допустимої критики суду варто звернутися до практики Європейського суду з прав людини, який у своїх рішеннях дає певні орієнтири, розмежовуючи «критику мотивації» і «персональні атаки».

У проаналізованих нами раніше рішеннях ЄСПЛ [0] визнано, що критика може бути визнана допустимою, якщо наявні певні докази та джерела інформації на підтвердження фактів, якими ця критика обґрунтовується. Але межі допустимої критики судових рішень у практиці ЄСПЛ не завжди є настільки вузькими. Зокрема, деяке їх розширення можна спостерігати у рішенні «Кобентер і «Штандард Ферлагс ГмбХ» проти Австрії» від 02 листопада 2006 року [2].

Заявниками в даній справі були пан Кобентер та компанія «Штандард Ферлагс ГмбХ», яка є власником і видавцем газети «Дер Штандард». У вказаній газеті було опубліковано дві статті, авторами яких був пан Кобентер.

Статті стосувалися ухвалення суддею К.-П. Б. вироку у справі приватного обвинувачення за скаргую 44 гомосексуалістів до автора К. Д. за наклеп. Зазначеним вироком К. Д. було виправдано, зобов'язано власника та видавника журналу виплатити компенсацію чотирьом позивачам, а у задоволенні вимог решти позивачів відмовлено.

На сторінках 14-15 цього вироку міститься екскурс в природу гомосексуалізму з посиланням на книгу «Лексикон кохання» та результати опитування з цієї тематики. Зокрема, йшлося про те, що гомосексуалізм включає в себе лесбійський світ і світ тварин, а також детально описано приклади одностатевої практики серед різних тварин.

Стаття пана Кобентера містила критику зазначених абзаців вироку та твердження про те, що «надання підтримки злісної ненависницької кампанії гомофобів з обурливими прикладами зі світу тварин ставить під сумнів інтелектуальну і моральну чистоту судді, який ухвалив вирок».

В подальшому суддя К.-П. Б. виключив зазначений екскурс на сторінках 14-15 із тексту вироку, за що його було притягнуто до дисциплінарної відповідальності у виді попередження.

Разом з тим, суддя К.-П.Б. подав скаргу на пана Кобентера за наклеп, і рішеннями національних судів Австрії Кобентера засуджено до штрафу та зобов'язано виплати судді моральне відшкодування.

Вбачаючи порушення свого права на свободу вираження поглядів, пан Кобентер та компанія «Штандард Ферлагс ГмбХ» звернулися за його захистом до Європейського суду.

Розглядаючи дану заяву, Суд вчергове нагадав принципи, встановлені його прецедентним правом відповідно до статті 10 Конвенції, і вказав, що «преса відіграє важливу роль у демократичному суспільстві. Хоча вона не повинна переходити певні межі, зокрема, щодо репутації та прав інших осіб, проте її обов'язком є передача інформації та ідей з усіх питань, що становлять суспільний інтерес, способом, відповідним її обов'язкам і відповідальності ... Преса має не тільки завдання передавати таку інформацію та ідеї, крім того, громадськість також має право їх отримувати. Якби це було по-іншому, то преса не змогла б грати свою важливу роль «сторожового пса громадськості» ... Це, безперечно, включає в себе питання щодо функціонування системи правосуддя – інституту, який важливий для будь-якого демократичного суспільства. Преса є одним із засобів, за допомогою якого політики і громадська думка можуть пересвідчитися, що судді здійснюють свої важкі обов'язки способом, який відповідає тій меті, що є основою покладеного на них завдання. Проте, увага повинна бути приділена особливій ролі судової системи в суспільстві. Як гарант правосуддя – основоположної цінності в правовій державі, – судова система повинна користуватися громадською довірою, якщо вона хоче бути успішною при виконанні своїх обов'язків. Отже, вона може доводити необхідність захисту такої довіри від руйнівної критики, яка за суттю є безпідставною, особливо беручи до уваги той факт, що судді, які були піддані критиці, повинні бути обачними, що заважає їм проявляти відповідну реакцію».

Разом із тим, Європейський суд, на відміну від національних судів, установив, що критика, висловлена паном Кобентером у статтях, опублікованих у газеті «Дер Штандард», виходячи зі змісту викладених тверджень, була критикою вироку, а не дій судді при здійсненні судового розгляду.

На відміну від влади Австрії та національних судів, які врівноважили інтереси сторін-учасниць на користь інтересу судді в захисті його репутації і репутації судової влади загалом, Європейський суд визнав, що «інтерес заявників в поширенні інформації, сформульованої в провокаційному і перебільшеному тоні, переважував інтереси вищезазначених осіб в обставинах справи». Враховуючи, що ті абзаци вироку, які були піддані критиці, пізніше були особисто виключені суддею, за що його в подальшому було притягнуто до дисциплінарної відповідальності, ЄСПЛ констатував, що суддя «не виконав свої важкі обов'язки способом, який відповідає цілям, довіреним суддям».

Європейський суд дійшов висновку, що заявники виконали свої обов'язки, функції і проявили старанність у якості «сторожових псів» суспільства і що критика не була якимось невинуватим руйнівним нападом на суддю або судову владу як таку [2].

У рішенні «Скалка проти Польщі» від 27 травня 2003 року ЄСПЛ нагадав свою позицію, висловлену в рішенні «Прагер і Обершлік проти Австрії» (див. *Сташків Н. М. Свобода вираження поглядів та повага до суду в контексті практики Європейського суду з прав людини (теоретичне узагальнення рішень у справах «Барфод проти Данії», «Прагер і Обершлік проти Австрії», «Де Хаес і Гійселс проти Бельгії», «Перна проти Італії»*) [0]) про те, що суди повинні користуватися громадською довірою, а тому мають бути захищені від необґрунтованих «нападок», та зазначив, що суди «не мають імунітету проти критики і нагляду. Ув'язнені користуються при цьому такими ж правами, як і інші члени суспільства. Однак необхідно чітко розрізняти критику й образу. Якщо єдиною метою будь-якої форми висловлювань є образа суду, відповідне покарання, як правило, не порушує пункт 2 статті 10 Конвенції» [3].

У цій справі йдеться про те, що заявник, відбуваючи позбавлення волі, написав лист в пенітенціарне відділення Воеводського суду Катовіце і отримав відповідь. Вочевидь незадоволений цією відповіддю, заявник відправив ще один лист голові цього суду, скаржачись на суддю, який відповів на його перший лист, а також і на усіх суддів цього суду. Національні суди прийшли до переконання, що заявник діяв з наміром образити суд як судовий орган і засудив заявника за неповагу до державного органу до восьми місяців позбавлення волі. Вважаючи, що таке засудження є обмеженням права на свободу вираження поглядів, Скалка звернувся зі скаргою до ЄСПЛ, посилаючись на порушення ст. 10 Конвенції.

Розглядаючи скаргу, ЄСПЛ констатував, що заявник використовував образливі слова в листі, адресованому суду, зокрема стверджував, що у відділенні цього суду працювали «безвідповідальні блазні», і поливав лайками автора отриманої на його попередній лист відповіді: «дрібний кретин», «якийсь дурень», «обмежена особистість», «видний кретин». Суд зауважив, що тон цього листа загалом зневажливий, і відзначив, що заявник не сформулював жодної конкретної скарги на лист, який так його зачепив. Він висловив своє роздратування і почуття невдоволеності, але не зробив розумних спроб дати чітко зрозуміти, чому, на його думку, оскаржуваний лист заслуговував такої різкої реакції. Суд також вказав, що в даному випадку заявник перевищив межі допустимої критики.

Обґрунтовуючи правомірність втручання у право заявника на свободу вираження поглядів, ЄСПЛ виходив із того, що авторитет судової влади передбачає сприйняття суспільством судів загалом як «вартого поваги органу врегулювання правових спорів та визначення винуватості чи невинуватості осіб, обвинувачених у вчиненні злочинів» та вказав, що при захисті авторитету судової влади важливу роль відіграє довіра, яку суди в демократичному суспільстві повинні вселяти обвинуваченому (якщо йдеться про кримінальну справу) і суспільству загалом.

За вказаних обставин справи Суд акцентував, що інтереси правосуддя були досить важливими, щоб обґрунтувати обмеження свободи вираження поглядів, та зауважив, що оскільки мала місце образа суду як установи, хоч у листі й не було названо конкретного судді, але, виходячи зі змісту листа, його можливо було визначити, то справедливе покарання заявника не порушувало б ст. 10 Конвенції.

Наведене дає змогу переконатись у тому, що коли критиці піддається конкретний суддя, ЄСПЛ займає позицію щодо застосування «захисних стандартів» (на відміну від ситуації, коли критиці піддається судова система як така).

До слова, у вказаній справі ЄСПЛ дійшов висновку, що національні суди застосували до заявника непропорційно суворе покарання. Однак у розрізі досліджуваної тематики ключовими є висновки Суду щодо меж допустимої критики діяльності судів. При обґрунтуванні непропорційності втручання (суворості покарання) в рішенні зазначено, що «в даному випадку мали місце не відкриті і всеосяжні нападки на авторитет судової влади, а внутрішній обмін листами, про які не знав жоден представник суспільства».

Подібна позиція Європейського суду викладена в рішенні «Нікула проти Фінляндії» від 21 березня 2002 року. У цій справі критика була оголошена у залі судового засідання, а не, наприклад, у засобах масо-

вої інформації. Враховуючи це, ЄСПЛ вказав, що не зміг дійти висновку про те, що «критика заявниці вийшла за межі процесуальних заяв і набула статусу особистої образи» [4]. Тобто можна прийти до висновку, що при визначенні наявності заподіяння шкоди авторитету судової влади має значення наскільки широке коло осіб отримали інформацію, яка може завдати такої шкоди.

Цікавим у цьому плані є рішення «Пінто Коельо проти Португалії» від 22 березня 2016 року [5]. Заявниця, яка працювала журналістом та судовим репортером португальського телевізійного каналу, зняла репортаж щодо вироку суду в кримінальній справі. У репортажі вона відстоювала невинуватість засудженого, та стверджувала про наявність судової помилки. На підтвердження своїх припущень у репортажі вона опитувала різних юристів і осіб, які брали участь у процесі. Разом із кадрами із залу суду, в репортажі також відтворювалися фрагменти звукового запису засідання, здійсненого самим судом, які супроводжувалися субтитрами, в тому силі й допити свідків. Під час трансляції згаданих фрагментів голоси трьох суддів, з яких складалася палата суду, а також голоси свідків було змінено. Після цих фрагментів був показаний коментар заявниці, де вона стверджувала незаконність засудження, посилаючись на деякі обставини судового розгляду. Дозволу на трансляцію фрагментів звукового запису судового засідання та відеозапису, зроблених у залі судових засідань, заявниця не мала.

Рішеннями національних судів заявницю було визнано винною в порушенні законної заборони на поширення матеріалів звукозапису судового засідання без дозволу суду та засуджено до сплати штрафу. Стверджуючи, що її засудження за розповсюдження частин звукового запису судового засідання є порушенням її свободи вираження поглядів, вона звернулася за захистом цього права до ЄСПЛ.

У контексті вказаних обставин Суд у своєму рішенні зазначив що право заявниці на інформування громадськості і право громадськості на отримання інформації суперечать із правом осіб, які давали свідчення в суді, на повагу до їхнього приватного життя, а також із авторитетом і неупередженістю судової системи. Ці права, безперечно, вимагають однакової поваги. Суду належало, зокрема, визначити, чи мета захисту права на свідчення в суді інших осіб і забезпечення належного функціонування системи судочинства мали «слухну і достатню» підставу для втручання.

Визнаючи важливу роль преси в демократичному суспільстві, Суд підкреслив, що журналісти принципово не можуть звільнитися від обов'язку поважати норми кримінального права загальної дії через захист, який їм надає ст. 10. Той факт, що заявниця не вдавалася до незаконних дій для отримання запису, не є обов'язково визначальним в оцінці того, чи дотримувалася вона своїх обов'язків і відповідальності. У будь-якому випадку вона була здатна передбачити, що трансляція репортажу, який є предметом спору, падає під дію Кримінального кодексу.

У даній справі Суд відзначив, що національні судові органи в обґрунтуванні засудження заявниці не вказали на необхідність забезпечення авторитету судової влади та не розглядали межі здійснення цього авторитету згідно з ч. 2 ст. 10 Конвенції; Уряд не визначив, яким чином розповсюдження фрагментів звукового запису могло спричинити негативний вплив на інтереси належного функціонування судочинства.

Зазначаючи, що репортаж, який став предметом спору, порушив питання, що становить суспільний інтерес, виходячи з того, що спосіб отримання заявником записів судового засідання не був незаконний, враховуючи форму репортажу – голоси суддів і свідків були змінені, щоб уникнути їхньої ідентифікації іншими людьми, а також з огляду на ту обставину, що на момент трансляції оспорюваного репортажу справа вже була вирішена національним судом, Суд дійшов висновку, що втручання у право заявниці не було достатньо обґрунтованим і пропорційним.

Наведене свідчить про те, що з точки зору ЄСПЛ, повинен дотримуватись справедливий баланс між правом журналіста на свободу вираження поглядів, з метою інформування громадськості і надання йому можливості здійснювати право нагляду за функціонуванням системи судочинства, з одного боку, та забезпеченням авторитету судової влади, з іншого. В цьому контексті має значення, чи завершений розгляд справи на момент висвітлення такої інформації з метою уникнення втручання у здійснення правосуддя, чи було отримання інформації законним, чи не було порушено в процесі її отримання прав інших осіб.

Значно вужчими, з точки зору ЄСПЛ, є межі свободи вираження поглядів щодо судової влади для адвокатів.

Прикладом виправданості таких обмежень є рішення ЄСПЛ у справі «Аміхалакіоє проти Молдови» від 23 березня 2004 року [6]. За обставинами справи заявник, який є юристом та головою Спілки адвокатів Республіки Молдови, після прийняття Конституційним судом рішення про те, що норми законодавства про обов'язкове членство адвокатів у молдавському союзі адвокатів є неконституційними, не погоджуючись із цим рішенням, дав у телефонній розмові інтерв'ю журналісту газети, який опублікував відпо-

відну статтю. В тексті вказаної статті, зокрема, було зазначено: «Завдяки вирішенню Конституційного суду в системі адвокатури запанує повна анархія ... У цьому зв'язку виникає запитання: а чи конституційним є Конституційний суд? ... Для суддів молдавського Конституційного суду Європейський суд з прав людини не є авторитетом». Такі твердження були розцінені Конституційним судом як вияв неповаги до Конституційного суду і прийнятого ним рішення, за що на Аміхалакіоає накладено адміністративний штраф. Не погоджуючись із рішенням, заявник звернувся до Європейського суду, вказуючи, що накладене на нього стягнення є необґрунтованим втручанням у його право на свободу вираження поглядів.

У розрізі зазначених обставин справи ЄСПЛ наголосив, що «особливий статус адвокатів відводить їм центральне місце в системі відправлення правосуддя в якості посередників між суспільством і судами. Це пояснює обмеження, що накладаються на поведінку членів колегії адвокатів» та ще раз підкреслив, що «адвокати мають право публічно коментувати процес відправлення правосуддя, проте їх критика при цьому не повинна переступати певних рамок». Крім того, на переконання ЄСПЛ, беручи до уваги юридичну підготовку і професійний досвід заявника, він цілком міг передбачити, що його висловлювання підпадають під дію Кодексу конституційної юрисдикції Молдови.

Суд прийшов до висновку, що втручання у право Аміхалакіоає було виправдане необхідністю забезпечити авторитет і неупередженість правосуддя, в сенсі другого пункту ст. 10 Конвенції. Разом з тим, ЄСПЛ вказав, що висловлювання заявника «можуть бути кваліфіковані як прояв деякої неповаги до Конституційного суду в зв'язку з прийнятим ним рішенням, однак їх не можна вважати ні серйозними, ні образливими у відношенні до суддів Конституційного суду». А також з огляду на те, що саме преса повідомила про висловлювання заявника, частину з яких він пізніше спростував, Суд прийшов висновку, що заявник не може нести відповідальність за все те, що фігурувало в опублікованому інтерв'ю.

Втім, ключовими у даному рішенні є висновки ЄСПЛ про те, що публічно коментуючи процес здійснення правосуддя, адвокати повинні дотримуватись рамок допустимої критики, не порушуючи балансу інтересів – права громадськості на отримання інформації, вимог належного здійснення правосуддя і захисту гідності адвокатів.

Слід також зазначити про наявність кількох окремих думок суддів ЄСПЛ у даній справі. Так, суддя Лукаїдес погодився з думкою більшості суддів, проте виклав інші мотиви та обґрунтування, в яких, серед іншого, зазначив, що «свобода критикувати судові рішення і функціонування судової системи є невід'ємним елементом демократії». Суддя Томассен підтримала думку колеги, крім цього, вказавши, що «загальний інтерес в дозволеності громадської дискусії про незалежність адвокатів, як у даному випадку, переважає над інтересами суддів Конституційного суду в захисті їх від критики того роду, що була висловлена в інтерв'ю із заявником, критики, яка за суттю була дуже короткою і яка не може бути кваліфікована як особистісні нападки на суддів».

Разом із тим, суддя Павловські виклав свою незгоду з думкою більшості суддів, зазначивши, що «якість правових норм, які містяться в Кодексі конституційної юрисдикції, досить для того, щоб прийти до висновку, що заявник був у змозі передбачити ... небезпеку, до якої веде зневага до Конституційного суду і процедури конституційного судочинства».

При цьому він звернув увагу також на Рекомендацію № R (2000) 21 Комітету міністрів державам-учасникам «Про свободу здійснення професії адвоката» (прийняту Комітетом міністрів 25 жовтня 2000 року на 727-му засіданні), відповідно до якої «адвокати повинні поважати судову систему і виконувати свої обов'язки у відношенні до суду згідно з національними правовими та іншими нормами ... ».

В контексті зазначеної Рекомендації суддя зауважив, що висловлювання Аміхалакіоає були не критикою мотивувальної частини рішення Конституційного суду, а представляли собою швидше звинувачення дифамаційного характеру на адресу суддів зазначеного суду, а також на адресу самого суду – найвищого судового органу в державі.

На думку судді Павловські, «... навіть поверхневий аналіз тверджень заявника показує, що в своєму інтерв'ю він намагався компенсувати відсутність правових аргументів спробами підірвати довіру суспільства до найвищого судового органу та дискредитувати його натяками на, з одного боку, правове «невігластво» членів рішення Конституційного суду, і з іншого, – на недбайливе їхнє ставлення до своїх професійних обов'язків, що викликає правовий хаос і безлад в державі, і більше того, підриває єдність держави».

В окремій думці відзначено також, що «... захист гідності судів і суддів від неналежного впливу, і захист незалежності судової системи є абсолютно необхідними в демократичному суспільстві. У державі немає іншого способу виконувати свої зобов'язання, крім як накладати заходи стягнення за порушення цих принципів» [6].

У даному контексті також доречно згадати рішення ЄСПЛ «Касадо Кока проти Іспанії», ухвалене 24 березня 1994 року, у якому відзначено особливий характер адвокатської професії, в силу якого «у своїй якості слуг правосуддя адвокати користуються виключним правом участі в суді та імунітетом від судового переслідування за свої виступи в залі суду, тому їх поведінка повинна бути скромною, чесною і гідною» [7].

Ці постулати знайшли своє відображення й у рішенні Шопфер проти Швейцарії від 20 травня 1998 року, де Суд вчергове нагадав про особливий статус адвокатів, який надає їм специфічного значення посередників між суспільством і судами при здійсненні правосуддя, що зумовлює певні обмеження щодо поведінки членів колегії адвокатів [8]. Крім того, Європейський Суд вкотре наголосив на основній ролі в державі судів як гарантів правосуддя, які повинні користуватися громадською довірою. У зазначеному контексті, на думку ЄСПЛ, від адвокатів логічно очікувати сприяння належному здійсненню правосуддя і, таким чином, підтримання громадської довіри.

За обставинами справи заявник, який є адвокатом, здійснював захист обвинуваченого в скоєнні ряду крадіжок. Від дружини обвинуваченого йому стало відомо, що окружні чиновники порадили їй додати захист свого чоловіка іншому адвокату, щоб добитися його звільнення.

Дізнавшись про це, заявник скликав прес-конференцію, на якій оголосив, що в судових установах уже багато років явно не дотримуються ні закони, ні права людини. Вказував, що більше не дозволить робити з себе дурня та заявляв, що висуває серйозні звинувачення проти вказаних органів. Він підкреслив, що розмовляє з пресою, оскільки вона є його останньою надією. Наступного дня стаття аналогічного змісту була опублікована у щоденній газеті.

Вже після проведення прес-конференції Шопфер оскаржив до апеляційного суду відхилення клопотання про звільнення свого клієнта. Апеляційний суд відхилив скаргу в зв'язку з непідсудністю, але погодився з аргументами скарги в частині того, що визнав доставку клієнта Шепфера до одного з окружних чиновників незаконною. За порушення професійної етики компетентними органами Швейцарії на заявника накладено штраф і це рішення було підтримане національним судом.

Вважаючи, що таке стягнення порушило вимоги ст. 10 Конвенції, Шопфер звернувся за захистом своїх прав до ЄСПЛ. Однак у контексті даної справи Суд розцінив поведінку заявника як таку, що «навіть чи була сумісна зі сприянням, яке логічно очікується від адвокатів при підтримці громадської довіри до судових органів», зокрема, публічно висловив свої скарги з питання кримінального судочинства, яке ще не було завершено в суді. Крім того, заявник спочатку провів прес-конференцію, заявляючи, що вона є його останньою надією, і лише потім подав скаргу до апеляційного суду, яка в подальшому була частково задоволена. Тобто заявник спочатку публічно критикував відправлення правосуддя, а потім використав засіб правового захисту, який виявився ефективним стосовно відповідної скарги. При цьому він не звертався до компетентних наглядових органів і навіть не намагався використати звичайні засоби правового захисту.

Висновок Суду про те, що поведінка заявника не сприяла підтримці громадської довіри до судових органів, хоча таке сприяння логічно очікується від адвокатів, підкріплюється серйозністю і загальним характером критики, висловленої заявником, і тоном, який він для неї обрав. У цьому контексті Суд зазначив, що стаття 10 Конвенції захищає не тільки зміст виражених ідей та інформації, але і форму, в якій вони виражені. Само собою зрозуміло, що свобода вираження поглядів гарантується і адвокатам, які мають право публічно і чітко коментувати здійснення правосуддя, але їх критика не повинна переходити певні межі. У зв'язку з цим слід враховувати необхідність підтримки правильного балансу між різними інтересами, які включають в себе право суспільства отримувати інформацію з питань, пов'язаних з судовими рішеннями, вимоги належного здійснення правосуддя і гідність професії юриста.

Враховуючи ці міркування, при визначенні меж допустимої критики діяльності судочинства має значення, чи завершено судове провадження, якого вона (критика) стосується, чи були наявні можливості використання правових засобів захисту, визначених державою, а також форма вираження поглядів (серйозність звинувачень, характер і тон критики).

У відносно новому рішенні «Моріс проти Франції» від 23 квітня 2015 року ЄСПЛ детально розглядає питання взаємозв'язку необхідності захисту авторитету судової влади та свободи вираження поглядів адвокатами [9]. В контексті вказаної справи Європейський суд вкотре звертає увагу на особливу роль судової влади в суспільстві, вказуючи, що «як гарант правосуддя, основоположної цінності в державі, яка керується законом, судова влада повинна користуватися довірою суспільства для успішного виконання своїх обов'язків. Тому може виникнути необхідність захистити таку довіру від нападів, які завдають серйозної шкоди і які по суті є необґрунтованими, особливо зважаючи на той факт, що на суддях, які піддаються критиці, лежить обов'язок проявляти обачність, яка заважає їм відповісти».

У рішенні міститься сформульоване ЄСПЛ визначення поняття «авторитет судової влади» – це усвідомлення того, що суди є, і здебільшого сприймаються суспільством як належний майданчик для вирішення правових спорів та встановлення винуватості чи невинуватості особи у кримінальному обвинуваченні, а також ідея про те, що суспільство загалом поважає суди і впевнене в їх можливості виконувати зазначені функції. Тобто йдеться про впевненість, яку повинні викликати суди в демократичному суспільстві в очах громадськості.

Однак з огляду на те, що судді формують частину основної державної інституції, ЄСПЛ не виключає можливості піддавати їх персональній критиці в допустимих межах, за винятком випадків, що «завдають надзвичайної шкоди та є по суті необґрунтованими». Більше того, на думку Суду, діючи в межах своїх офіційних повноважень, судді, таким чином, повинні підлягати допустимій критиці в ширших межах, ніж звичайні громадяни.

Щодо свободи вираження поглядів, яка застосовується також і до адвокатів, ЄСПЛ висловив свою позицію у вказаному рішенні, зазначаючи, що «адвокати мають право, зокрема, коментувати на публіці процес правосуддя, якщо тільки їх критика не виходить за дозволені рамки. Ці рамки зумовлені звичайними обмеженнями, які застосовуються до поведінки членів адвокатської колегії, з особливим посиленням на «гідність», «честь», «чесність» і «повагу до... справедливого здійснення правосуддя». Ці правила сприяють захисту судової системи від невинуватих і необґрунтованих нападів, які можуть бути зумовлені виключно бажанням звести рахунки із суддями, які ведуть певну справу. Разом з тим, Суд підтримав, що адвокати не можуть нести відповідальність за все, що з'являється в опублікованому пресою «інтерв'ю», або за дії преси. Проте якщо адвокат робить публічні висловлювання, він не звільняється від обов'язку виявляти обачність щодо таємниці ведення судового слідства. Більше того, адвокати не повинні дозволяти собі серйозних висловлювань, які виходять за межі допустимих коментарів, без надійного фактичного обґрунтування, а також вони не повинні висловлювати образ.

Виходячи з наведених тлумачень, у рішенні «Моріс проти Франції» ЄСПЛ дійшов висновку, що «хоча висловлювання заявника явно несли негативне забарвлення, ... незважаючи на їх дещо ворожий характер і серйозність, ключове питання полягає в тому, що висловлювання стосувалися проведення судового слідства, що є питанням, яке представляло суспільний інтерес, залишаючи, таким чином, мало можливостей для обмеження свободи вираження поглядів. Разом з тим, адвокат повинен мати можливість привернути увагу громадськості до потенційних недоліків судової системи, і судова система може виграти від конструктивної критики».

Однак Суд не виключив можливості виникнення необхідності «захищати судову систему від нападів, які завдають серйозну шкоду і є за суттю необґрунтованими, враховуючи, що обов'язок бути обачними не дозволяє суддям реагувати». Але, на думку Суду, це «не може служити підставою для заборони окремим особам висловлювати свої думки за допомогою оцінних суджень з достатнім фактичним обґрунтуванням з питань, що становлять суспільний інтерес та стосуються функціонування судової системи, або для заборони будь-якої критики на адресу судової системи».

В цій справі ЄСПЛ констатував, що «висловлювання заявника не могли завдати шкоди належному проведенню судового розгляду, зважаючи на той факт, що вищий суд забрав справу у слідчих суддів, які піддавалися критиці. Розглянуті висловлювання жодним чином не зачіпали ані нового слідчого суддю, ані вищі суди».

Суд вважає, що висловлювання заявника «не завдали серйозної шкоди і не були необґрунтованими нападами на дії судів, а були критикою, спрямованою на адресу суддів, ... здійсненою в контексті справи, яка з самого початку широко висвітлювалася в засобах масової інформації. Незважаючи на те, що дані висловлювання можна дійсно вважати жорсткими, вони, тим не менш, були оцінними судженнями з достатнім «фактичним обґрунтуванням».

Суд наголосив на важливості підтримки авторитету судової влади в державі, яка керується принципом верховенства права, і демократичному суспільстві, зазначивши, що «належне функціонування судів було б неможливо без відносин, які засновані на увазі і взаємній повазі між різними учасниками судового процесу, першими серед яких є судді та адвокати» [9].

Висновки. Проаналізувавши сформульовану Європейським судом з прав людини правову позицію у справах «Кобентер і «Штандард Ферлагс ГмбХ» проти Австрії», «Скалка проти Польщі», «Пінто Коельо проти Португалії», «Нікула проти Фінляндії», «Аміхалакіоас проти Молдови», «Касадо Кока проти Іспанії», «Шопфер проти Швейцарії», «Моріс проти Франції», стає очевидним, що Суд дещо розширює межі допустимої критики суддів, ніж це було раніше, і однозначно, судді, при здійсненні своїх офіційних повноважень, повинні підлягати допустимій критиці в ширших межах, ніж звичайні громадяни, але тільки за умови достатнього обґрунтування та відсутності образ, адже критика дає можливість привернути увагу громадськості до потенційних недоліків судової системи, і якщо така критика конструктивна, то це може бути навіть на користь судової влади.

Список використаних джерел

1. Сташків Н. М. Свобода вираження поглядів та повага до суду в контексті практики Європейського суду з прав людини (теоретичне узагальнення рішень у справах «Барфод проти Данії», «Прагер і Обершлік проти Австрії», «Де Хаес і Гійселс проти Бельгії», «Перна проти Італії») / Надія Сташків // *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. № 2 (14). С. 23–29.
2. Справа «Кобентер (Kobenter) і «Штандард Ферлагс ГмбХ» (Standard Verlags GmbH) проти Австрії»: Постанова Європейського суду з прав людини від 02.11.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.durex-promo.ru/index.php?ds=1424108>.
3. Справа «Скалка (Skalka) проти Польщі» : Постанова Європейського суду з прав людини від 27.05.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ARB&n=20124#0>.
4. Справа «Нікула проти Фінляндії»: Рішення Європейського суду з прав людини від 21 березня 2002 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/980_042.
5. Справа «Пінто Коельо (Pinto Coelho) проти Португалії»: Рішення Європейського суду з прав людини від 22 березня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ARB002&n=473585#06315108296170371>.
6. Справа «Аміхалакіоае (Amihalachioaie) проти Молдови»: Рішення Європейського суду з прав людини від 23 березня 2004 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cedem.org.ua/library/sprava-amihalakioaie-protu-moldovy/>.
7. Справа «Касадо Кока проти Іспанії» (Casado Coca v. Spain): Рішення Європейського суду з прав людини від 24 березня 1994 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : europeancourt.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/kasado-koka-protiv-ispanii-postanovlenie-evropejskogo-suda/.
8. Справа «Шопфер (Schopfer) проти Швейцарії»: Рішення Європейського суду з прав людини від 20 травня 1998 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=ARB;n=463124#0>.
9. Справа «Моріс проти Франції»: Рішення Європейського суду з прав людини від 23 квітня 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://precedent.in.ua/2016/12/09/moris-protu-frantsiyi/>.

References

1. Stashkiv, N.M. (2018) Svoboda vyrazhennia pohliadiv ta povaha do sudu v konteksti praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny (teoretychne uzahalnennia rishen u spravakh «Barfod proty Danii», «Praher i Obershlik proty Avstrii», «De Khaes i Hiisels proty Belhii», «Perna proty Italii») [Freedom of expression and respect to the judiciary in the context of the practice of the European Court of Human Rights (theoretical generalization of decisions on the cases of «Barfod v. Denmark», «Prager and Oberschlick v. Austria», «De Haes and Gijssels v. Belgium», «Perna v. Italy»)]. *Aktualni problemy pravoznavstva Actual problems of law*. 2 (14). 23-29. [in Ukrainian].
2. Sprava «Kobenter i «Shtandard Ferlahs HmbKh» proty Avstrii» [Case of Kobenter and Standard Verlags GmbH v. Austria] – Retrieved from: <http://www.durex-promo.ru/index.php?ds=1424108> [in Russian].
3. Sprava «Skalka proty Polshchi» [Case of Skalka v. Poland] – Retrieved from: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ARB&n=20124#0> [in Russian].
4. Sprava «Nikula proty Finliandii» [Case of Nicula v. Finland] – Retrieved from: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/980_042 [in Ukrainian].
5. Sprava «Pinto Koelo proty Portuhalii» [Case of Pinto Coelho v. Portugal] – Retrieved from: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ARB002&n=473585#06315108296170371> [in Russian].
6. Sprava «Amikhalakioaie proty Moldovy» [Case of Amihalachioaie v. Moldova] – Retrieved from: <http://cedem.org.ua/library/sprava-amihalakioaie-protu-moldovy/> [in Ukrainian].
7. Sprava «Kasado Koka proty Ispanii» [Case of Casado Coca v. Spain] – Retrieved from: europeancourt.ru/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/kasado-koka-protiv-ispanii-postanovlenie-evropejskogo-suda/ [in Russian].
8. Sprava «Shopfer proty Shveitsarii» [Case of Schopfer v. Switzerland] – Retrieved from: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=ARB;n=463124#0> [in Russian].
9. Sprava «Moris proty Frantsii» [Case of Morice v. France] – Retrieved from: <https://precedent.in.ua/2016/12/09/moris-protu-frantsiyi/> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 4.06.2018.